

Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Dienst zur Bekämpfung von Armut, prekären
Lebensumständen und sozialer Ausgrenzung

Burgerschap en armoede

EEN BIJDRAGE AAN POLITIEK DEBAT EN POLITIEKE ACTIE

TWEEJAARLIJKS VERSLAG 2016-2017

**STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE,
BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING**

Inhoud

Inleiding	2
Hoofdstuk I Burger zijn, is gelijk zijn in menswaardigheid en in rechten	6
1. Gelijke toegang tot rechten	6
1.1. Effectiviteit van de rechten van de mens	6
1.2. Toegenomen voorwaardelijkheid van rechten	7
1.3. Oorzaken van non-take-up van rechten	10
1.4. Toegang tot rechten bij gebrek aan erkende huisvesting	14
1.5. Bij wijze van besluit: toegang tot rechten en politiek engagement	23
2. Specifieke maatregelen voor universele rechten	24
2.1. Sociale correcties of tweederangsrechten?	25
2.2. Afbakening van categorieën	28
2.3. Effectiviteit van een categoriaal beleid	32
2.4. Bij wijze van besluit: gelijkheid en rechtvaardigheid	34
Hoofdstuk II Burger zijn, is vrij zijn in de uitoefening van rechten en verantwoordelijkheden	36
1. Recht op respect voor het privéleven	36
1.1. Permanente controle	37
1.2. Strijd tegen sociale uitkeringsfraude	39
1.3. Toegang tot persoonlijke gegevens door anderen	40
1.4. Toegang tot eigen gegevens	44
1.5. Bewindvoering van de goederen en/of de persoon	45
1.6. Bij wijze van besluit: respect voor het privéleven als essentieel onderdeel van burgerschap en armoedebeleid	48

2. Samenwonen met wie men wil	49
2.1. Complexe regelgeving	49
2.2. Samenwonen bestraft	51
2.3. De ene samenwonende is de andere niet	55
2.4. Solidariteit en individualisering van rechten	56
2.5. Bij wijze van besluit: voldoende sociale bescherming voor iedereen	59
Hoofdstuk III Burger zijn, is verantwoordelijkheden kunnen opnemen	62
1. Participatie aan de samenleving	62
1.1. Deelname aan het maatschappelijk leven	63
1.2. Deelname aan het verenigingsleven	65
1.3. Participatie aan politieke processen	69
1.4. Bij wijze van besluit: een inbreuk op burgerlijke en politieke rechten	72
2. Rol als ouder	72
2.1. Belang van het gezin	73
2.2. Ouder zijn in moeilijke omstandigheden	75
2.3. Verantwoordelijkheid van de overheid om ouders te ondersteunen bij de uitoefening van hun verantwoordelijkheden	78
2.4. Erkenning van ouders als eerste opvoedingsverantwoordelijken	85
2.5. Bij wijze van besluit: is ouderschap ook burgerschap?	91
Hoofdstuk IV Focus: het recht op degelijke huisvesting	92
1. Het gebrek aan betaalbare en kwalitatieve woningen	93
1.1. Betaalbaarheid	93
1.2. Kwaliteit	96
1.3. Leegstand en huisbezetting	98
1.4. Toevlucht tot alternatieve vormen	100
1.5. Mobiele woningen	104

2. Uitsluitingsmechanismen in de woonmarkt	106
2.1. Selectie en discriminatie	106
2.2. Uithuiszettingen ten gevolge van onbewoonbaarheid	110
3. Begeleiding in de zoektocht naar en het behoud van een woning	115
4. Naar een inroepbaar recht op huisvesting	118
5. Bij wijze van besluit: erop vooruitgaan	120
Besluit: “En nu, wat gaat er verder gebeuren?”	128
Eindnoten	130
Bijlagen	150
1. Lijst van organisaties die betrokken zijn bij de totstandkoming van het Verslag 2016 – 2017	150
2. Lijst van personen die op één of andere wijze een bijdrage leverden aan het opstellen van het Verslag 2016 – 2017	153
3. Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten betreffende de bestending van het armoedebeleid	157

2. Samenwonen met wie men wil

Voor mensen in armoede vormt 'het statuut samenwonende' één van de grootste inbreuken op hun vrijheid als burger. Onder deze noemer brengen ze uiteenlopende situaties samen waarin iemand die samenwoont geen of een lagere sociale uitkering krijgt dan iemand die alleen woont. In een eerste punt stippen we kort de complexiteit van de regelgeving rond samenwonen aan (2.1). Deze regelgeving beperkt niet alleen de vrije keuze van rechthebbenden op een sociale uitkering om (met een partner) samen te wonen of om een gezin te (blijven) vormen, ook wanneer hun kinderen meerderjarig zijn (2.2). Ze is ook om andere redenen problematisch. Zo creëert ze ongelijkheid tussen mensen met een sociale uitkering en mensen met een inkomen uit arbeid en tussen uitkeringsgerechtigden onderling naargelang hun leefeenheid. Tegelijk worden verschillende leefsituaties onterecht op voet van gelijkheid met elkaar geplaatst (2.3). Reeds bij de opstelling van het AVA werd de problematische regelgeving over samenwonen aangeklaagd en het denkwerk over een individualisering van rechten aangevat. Tijdens het overleg bleek dat zo'n individualisering van rechten, om verschillende redenen, een zeer complexe aangelegenheid is die nog verdere reflectie behoeft (2.4). Voor de deelnemers aan het overleg is een menswaardig inkomen voor iedereen met respect voor hun keuzevrijheid prioritair (2.5).

2.1. Complexe regelgeving

Sinds het AVA, is de kwestie 'samenwonen' een aandachtspunt in de werkzaamheden van het Steunpunt tot bestrijding van armoede¹²². In deze tekst ligt de focus op de impact van de regelgeving over samenwonen op de vrijheid van mensen in armoede om samen te wonen met wie ze willen. Toch herinneren we eerst kort aan de diversiteit en de complexiteit van de regelgeving - zowel binnen

de sociale zekerheid als binnen de sociale bijstand en zelfs daarbuiten – en aan de verschillende manieren waarop ze wordt toegepast.

Binnen de werkloosheidsverzekering en de leefloonwet worden personen als samenwonend beschouwd wanneer ze "*onder hetzelfde dak leven en de huishoudelijke aangelegenheden hoofdzakelijk gemeenschappelijk regelen*"¹²³. Dit betekent dat men feitelijk op hetzelfde adres verblijft en samen een huishouden beredert. De rechtspraak biedt enkele houvasten om te begrijpen wat deze definitie concreet kan inhouden¹²⁴. 'Eenzelfde adres hebben' wil zeggen dat er een betekenisvolle ruimte gedeeld moet worden tussen de samenwoners, los van de aard van hun relatie. Het samen gebruiken van functionele ruimtes, zoals de badkamer of keuken, volstaat bijgevolg niet. Bovendien moet het samenwonen ook een zekere duurzaamheid vertonen. Het gaat dus niet over het tijdelijk onderdak verlenen aan een derde. Daarnaast moet er sprake zijn van een economisch of financieel voordeel door 'samen een huishouden te beredderen'. Dit wil vooreerst zeggen dat er effectief 'middelen' moeten zijn die kunnen worden samen gelegd. Samen leven met iemand die geen inkomsten heeft, is dus geen samenwonen. Samen een huishouden beredderen, betekent ook dat de belangrijkste kosten gedeeld moeten worden. Hieronder wordt niet alleen de huishuur en de lasten verstaan, maar ook andere uitgaven zoals voeding, verzorging, mobiliteit ... Recent heeft het Hof van Cassatie een arrest¹²⁵ uitgesproken dat stelt dat samenwonen ook veronderstelt dat de betrokkenen gezamenlijk taken, activiteiten en andere huishoudelijke aangelegenheden verrichten en daarvoor eventueel financiële middelen inbrengen. Het Hof stelt hiermee dat, wanneer elke bewoner instaat voor zijn eigen onderhoud, mensen die een woning delen door de RVA moeten worden beschouwd als alleenstaanden. Het valt nog af te wachten of deze uitspraak ook voor andere sociale uitkeringen dan de werkloosheidsuitkering gevolgen heeft.

Naast het statuut samenwonende dat in de werkloosheidsverzekering en de leefloonwet wordt gehanteerd (en waarop in het vervolg van de tekst de nadruk ligt), speelt het al dan niet samenwonen ook een rol bij de toekenning van andere sociale uitkeringen of bij de berekening van de hoogte ervan, bijvoorbeeld bij de uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid of invaliditeit, de tegemoetkomingen voor personen met een handicap en de inkomensgarantie voor ouderen. Zowel de gebruikte definities van de leefeenheid of het gezin als de bepaling van de inkomens die worden meegeteld bij de berekening van de uitkeringen zijn erg verschillend¹²⁶.

Ook buiten het systeem van de sociale bescherming wordt rekening gehouden met het al dan niet samenwonen. Zo wordt in de sociale huisvesting bij de berekening van de huurprijs rekening gehouden met het inkomen van de sociale huurder maar ook met het inkomen van degene met wie die samen leeft. Een ander voorbeeld zijn de telecomunicatieoperatoren die sinds 2005 verplicht zijn een sociaal tarief te hanteren voor senioren¹²⁷. Om hiervan te genieten, moeten senioren 65 jaar of ouder zijn en niet samenwonen met personen die jonger zijn dan 60 jaar, enkele uitzonderingen niet te na gesproken. Maar ook binnen het familierecht, het erfrecht en het fiscaal beleid speelt samenwonen een rol.

In de praktijk leidt deze complexe regelgeving tot heel wat rechtsonzekerheid, financiële problemen, incoherenties en perverse effecten. De deelnemers aan het overleg herhalen dat OCMW's er verschillende interpretaties van samenwonen op nahouden. Ook de manier waarop ze het inkomen van de persoon met wie men samenwoont verrekenen bij de bepaling van de hoogte van het

leefloon is niet uniform¹²⁸. Daarnaast gebeurt het dat iemand die werkloos is en samen huurt, bij een controle van de RVA als samenwonende wordt beschouwd en met terugwerkende kracht een deel van zijn uitkering moet terugbetalen. Soms komt daar nog een boete bovenop omdat men ervan beschuldigd wordt een valse verklaring te hebben afgelegd. Iemand die te goeder trouw handelde, wordt op die manier niet alleen gestraft maar riskeert ook in de schulden terecht te komen.

Tenslotte willen we wijzen op incoherenties en mogelijk ongewenste gevolgen van de regelgeving over samenwonen in de sociale huisvesting. Zo brengt een sociale huisvestingsmaatschappij het inkomen van een persoon waarmee de huurder samenwoont in rekening bij de berekening van de huurprijs, maar kan deze persoon het huurcontract niet overnemen wanneer de huurder (die het contract ondertekende) bijvoorbeeld overlijdt. De Waalse wetgeving over medehuurderschap kan dan wel aan dit probleem tegemoet komen, maar kan leiden tot een vals gevoel van veiligheid omdat er onvoldoende afstemming is met de wetgeving op het federale niveau. Het is niet omdat samen huren volgens de Waalse wetgeving mogelijk is, dat men bijvoorbeeld door de RVA – die de federale wetgeving over werkloosheid toepast – als alleenstaande wordt beschouwd. Tijdens het overleg wees het Vlaams Huurdersplatform er ook op dat men eraan denkt om bij de bepaling van de huur ook het inkomen van inwonende kinderen mee te tellen vanaf de leeftijd van 18 jaar in plaats van vanaf 25 jaar. Wanneer ze meerderjarig zijn, kunnen jongeren immers hun recht op een leefloon laten gelden, weliswaar als samenwonende wanneer ze thuis wonen. Voor de ouder kan dit echter een verhoging van de sociale huur betekenen bovenop een eventuele vermindering van het inkomen.

Zolang de bestaande regelgevingen in voege blijven, beveelt het Steunpunt tot bestrijding van armoede aan om eenduidige definities te formuleren van de verschillende statuten in de verschillende regelgevingen, deze eenduidig te interpreteren en toe te passen om mensen maximale rechtszekerheid te bieden.

Om rechtsonzekerheid en eventuele negatieve gevolgen voor de rechthebbende te vermijden, is het belangrijk dat de gefedereerde entiteiten en de federale Staat goed geïnformeerd zijn over de regelgeving waarin de notie 'samenwonen' een rol speelt, zowel op federaal, gewestelijk als gemeenschapsniveau. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede beveelt aan om een overzicht te maken van alle relevante wetgeving en dit bij elke verandering te actualiseren. Het nodigt de IMC Integratie in de samenleving uit om een dergelijke vraag te richten tot alle regeringen. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede stelt voor om, als interfederale instantie, dit proces te ondersteunen, te fungeren als verzamelpunt voor de aangedragen informatie van de regeringen en om de IMC regelmatig op de hoogte te houden van de werkzaamheden.

2.2. Samenwonen bestraft

"Solidair samenwonen bestaat niet voor mensen in armoede, zelfs niet in gezinsverband."

Dat de regelgeving over samenwonen het samenleven van uitkeringsgerechtigden bestraft, is een oud zeer dat de laatste jaren opnieuw sterker in beeld komt dankzij allerlei initiatieven van solidair wonen, samenhuizen ... Onder meer deze nieuwe samenlevings- en woonvormen vormden recent de aanleiding voor onderzoek naar de aanpassing van de leeflooncategorieën aan de huidige realiteit¹²⁹. Mensen in armoede delen echter de analyse dat deze regelgeving hen bovenal verhindert in hun 'gewone' relatie- en gezinsvorming. Daarom structureren we dit punt volgens enkele levensfasen die mensen kunnen doorlopen, in het besef dat er geen vaste volgorde is en dat mensen in armoede gelijktijdig met verschillende problemen worden geconfronteerd.

2.2.1. Een koppel

De regelgeving over samenwonen brengt de eenheid van het gezin - te beginnen bij de wens van twee mensen om samen hun leven op te bouwen - in het gedrang. Ten eerste krijgen uitkeringsgerechtigden geen tijd om samen uit te zoeken hoe ze hun relatie vorm kunnen geven door voorlopig samen te wonen, zonder dat dit onmiddellijk financieel wordt afgestraft. *"Tegenwoordig neemt men vaker de tijd om de ander te leren kennen: men slaapt eerst bij de ene en dan bij de andere en ziet hoe het uitpakt. Wie een sociale uitkering heeft, moet een keuze maken:*

ofwel is men samen en wordt men samenwonend, ofwel is men niet samen en is men alleenstaand. Van personen die in armoede leven, worden dingen geëist die van niemand anders worden geëist. Hier zijn verstrekkende gevolgen aan verbonden: men scheidt of men vormt veel te snel een gezin!"

Wanneer ze vervolgens als levenspartners samen verder willen, is feitelijk samenwonen meestal een (te) dure beslissing die ze zich niet kunnen veroorloven wegens hun moeilijke socio-economische omstandigheden. Sommigen zetten dan ook nooit de stap om officieel samen te wonen. Diegenen die dat wel doen, betalen een grote prijs voor hun liefde en dragen er zowel financiële als psychologische gevolgen van. Doordat hun gezamenlijk inkomen lager is dan de som van hun individuele inkomens wordt hen de kans ontnomen om als koppel een toekomstproject te realiseren. Daarnaast voelen mensen wie een inkomen wordt ontzegd omdat ze gaan samenwonen, zich beroofd van hun waardigheid. *"In een koppel, heeft de ene recht op niets wanneer de andere een minimuminkomen ontvangt. Diegene die geen inkomsten heeft, wordt niet door de samenleving erkend, hij wordt onzichtbaar: In mijn binnenste, vraag ik me af of ik besta, of ik kan werken of niet zonder mijn partner in gevaar te brengen ... Ik ben maar een vuiltje."*

Tijdens het overleg vingen we tenslotte signalen op van verenigingen waar armen het woord nemen dat de regelgeving over samenwonen niet alleen mensen tegenhoudt om als koppel te wonen, maar er ook toe leidt dat koppels uit financiële noodzaak uit elkaar gaan. Het Brussels Observatorium voor

Gezondheid en Welzijn kwam in haar studie over thuisloosheid tot dezelfde vaststelling¹³⁰.

2.2.2. Een gezin met kinderen

De regelgeving over samenwonen heeft een enorme impact op gezinnen met kinderen, die mee de gevolgen dragen van een verandering van het statuut en dus van het inkomen van hun ouders. Tijdens het overleg vroegen de deelnemers zich af of er bij de toekenning of aanpassing van een statuut wel voldoende rekening wordt gehouden met de gevolgen ervan voor kinderen. Wanneer bijvoorbeeld twee alleenstaande ouders die recht hebben op een leefloon, een nieuw samengesteld gezin willen vormen, is het inkomensverlies enorm. *"Een alleenstaande man met kind en een alleenstaande vrouw met kind, die elk bijna 1200 euro leefloon krijgen, zullen samen ook 1200 euro ontvangen, geen 2400 euro. In feite komt het neer op een sanctionering van het gezin."*

De bedragen van het leefloon vanaf september 2017 voor de verschillende categorieën zijn de volgende¹³¹:

Cat. 1	Cat. 2	Cat. 3
Elke persoon die met één of meerdere personen samenwoont	Een alleenstaand persoon	Een persoon die uitsluitend samenwoont met een gezin te zijnen laste
595,13 euro	892,70 euro	1.190,27 euro

Als alleenstaande ouder behoren beide afzonderlijk tot categorie 3, ze wonen samen met minstens één ongehuwd minderjarig kind te hunner laste. Ze krijgen elk een leefloon van 1.190,27 euro. Als nieuw samengesteld gezin behoort één van beide partners tot categorie 3, die ook het recht van de andere partner dekt. De persoon met gezinslast krijgt een leefloon van 1.190,27 euro, de andere partner ontvangt niets.

Ter vergelijking: de armoederisicodrempel voor een alleenstaande ligt op 1.115 euro netto per maand en op 2.341 euro netto per maand voor een huishouden bestaande uit twee volwassenen en twee kinderen (SILC 2016, inkomens 2015)¹³². Het leefloon volstaat dus allerminst om een menswaardig bestaan te leiden, zeker niet wanneer er kinderen in het gezin aanwezig zijn. Dit wordt ook aangeklaagd in de recente studie over de aanpassing van de leeflooncategorieën waarin de kwestie van het wegvallen van de kinderlast in de berekening van het leefloon uitvoerig wordt besproken.

"Wanneer men recht heeft op erg verschillende uitkeringen naargelang men alleen of samen woont, is dat een catastrofe voor het gezinsleven. Degene die op niks meer recht heeft, wordt verplicht op de kap van de andere te leven. Wanneer een man al zijn rechten verliest wanneer hij gaat samenwonen, verliest hij zijn sociale rol, is hij niets meer. Dit zet koppels ertoe aan uit elkaar te gaan, maar het breekt ook de relaties tussen ouders en hun kinderen: kinderen leven niet meer samen met hun vader, jongeren die het huis moeten verlaten wanneer ze 18 worden ... Het is toch beter dat ouders en kinderen samen leven!"

De regelgeving over samenwonen kan niet alleen leiden tot een breuk in een koppel, maar ook in gezinnen met kinderen. Er zijn vaders die, in een poging om hun gezin te redden, beslissen om hun vrouw en kinderen te verlaten. Op die manier hopen ze dat hun gezin onder het statuut 'persoon met gezinslast' of 'alleenstaande ouder' financieel kan overleven. Men spreekt in dit geval van een scheidingsval¹³³. Zelf komen deze mannen vaak in zeer precare situaties terecht en laat de breuk met hun vrouw en kinderen vele sporen na, die kinderen een heel leven met zich meedragen¹³⁴.

Ook het samenwonen van uitkeringsgerechtigde ouders met meerderjarige kinderen komt door de regelgeving over samenwonen onder druk te staan. Wanneer jongvolwassenen een eigen inkomen hebben uit arbeid of een beroep kunnen doen op een leefloon of een inschakelings-

uitkering, verandert niet alleen de financiële situatie van het gezin maar ook de onderlinge verhouding tussen ouders en hun kinderen¹³⁵. *"Mensen weten niet hoe ze moeten leven. Bijvoorbeeld een gezin dat bestaat uit een moeder en een 18-jarig kind. Ze krijgen van het OCMW een uitkering als samenwonenden. Als de jongen werk vindt, wordt hij op slag als gezinshoofd beschouwd en krijgt de moeder niets meer."* Als alleenstaande moeder met gezinslast ontvangt de vrouw uit dit voorbeeld 1.190,27 euro¹³⁶. Wanneer haar zoon meerderjarig wordt, heeft hij zelf recht op een leefloon. Dit recht is immers geïndividualiseerd. Omdat ze samenwonen, ontvangen ze elk een leefloon van 595,13 euro. In theorie beschikken ze als gezin dus over hetzelfde inkomen. In praktijk draait echter vaak de ouder op voor alle woon-, huishoud- en leefkosten en is het inkomen dat beschikbaar is voor het gezin dus met de helft gedaald. Wanneer de jongere werk vindt, verliest zijn moeder haar recht op een leefloon en is ze financieel volledig van hem afhankelijk. Er rest haar weinig keuze dan te leren leven met dit gebrek aan autonomie.

Het is niet vanzelfsprekend dat thuiswonende jongeren met een inkomen bijdragen aan de huishoudelijke kosten. Dit is het nog minder in situaties waarin er sprake is van een breuk of

conflict tussen ouders en hun kinderen. In het geval dat kinderen uit een gezin in armoede geplaatst zijn, dreigt de regelgeving over samenwonen voor de zoveelste breuk tussen ouders en hun kinderen te zorgen wanneer deze laatsten terug naar huis willen keren op hun 18de en de ouders van een uitkering leven. *"Een moeder zei dat haar kinderen werden geplaatst toen ze nog heel jong waren. Ze bleef voor haar kinderen vechten, maar zonder succes. Toen haar kinderen 18 werden, mochten ze kiezen om terug te keren. Ze werden dan echter als samenwonenden beschouwd."* Omdat het financieel voordeliger is apart te wonen, wordt sommige ouders geen andere mogelijkheid gelaten dan hun kind aan de deur te zetten. Een deelnemer aan het overleg vertelt dat hijzelf als kind geplaatst is, een ervaring die hij zijn eigen kinderen kost wat kost wil besparen. Momenteel werkt hij, is hij eigenaar van een huis en woont zijn zoon bij hem in. Wanneer binnen vijf maanden de werkovereenkomst (artikel 60) van zijn zoon afloopt, zal hij zijn zoon de deur moeten wijzen, omdat die anders inkomensverlies lijdt. *"Ik koos ervoor om eigenaar te worden van een woning die groot genoeg is om mijn kinderen te kunnen helpen. Mensen denken dat we profiteurs zijn. Dat klopt: mijn zoon 'profiteert' van mijn huis, maar om een levensproject op te zetten, niet om miljardair te worden!"*

Opdat het fundamenteel recht om een gezin te stichten en in gezinsverband te leven effectief zou zijn voor iedereen, moet elk gezin over een inkomen beschikken dat toelaat om menswaardig te leven. Alleen zo kan vermeden worden dat gezinnen opbreken of financieel te overleven. Er bestaan verschillende inkomensdrempels die verschillende referentiepunten vormen om in de richting van een menswaardig inkomen te evolueren: de armoederisicodrempel, de referentiebudgetten ... De meeste uitkeringen liggen onder deze drempels, zeker de bedragen voor de categorieën samenwonenden¹³⁷.

2.2.3. Jongvolwassenen

Voor jongvolwassenen in precare situaties werpt de regelgeving over samenwonen obstakels op in de transitieperiode rond hun meerderjarigheid. Vooreerst kunnen ze niet, zoals hun leeftijdsgenoten uit meer gegoede gezinnen,

onbezorgd bij hun ouders blijven wonen om kosten te besparen (bijvoorbeeld huur) en wat geld opzij te zetten. Wanneer ze thuis blijven wonen, heeft dit steeds financiële gevolgen. De jongeren zelf zal een uitkering als samenwonende ontvangen. Wanneer er geen andere minderjarige kinderen in het gezin aanwezig zijn, geldt dit ook voor de ouder

die een uitkering ontving als persoon met gezinslast. De belangen van kinderen en ouders kunnen hier tegenover elkaar komen te staan, met eventuele breuken in de relaties tot gevolg. Vaak hebben deze jongvolwassenen geen andere mogelijkheid dan hun thuis te verlaten om hun ouders niet in financiële moeilijkheden te brengen en om zelf hun uitkering aan het tarief van alleenstaande te behouden. En dit zelfs wanneer ze niet klaar zijn om op eigen benen te staan en zonder garantie dat ze in hun eigen huisvesting en onderhoud kunnen voorzien. In het Verslag 2010-2011 van het Steunpunt tot bestrijding van armoede¹³⁸ wezen we er reeds op dat omwille van deze regelgeving jongvolwassenen die recht hebben op een uitkering of leefloon bovendien niet samen kunnen wonen met leeftijdsgenoten om de kosten van de huur en het leven te delen, zoals bijvoorbeeld jonge werknemers dat kunnen¹³⁹.

2.2.4. Familieleden en lotgenoten

Tijdens het overleg herhaalden mensen in armoede ook dat de regelgeving over samenwonen het hen onmogelijk maakt om familieleden, vrienden of lotgenoten onderdak te verschaffen zonder dat hun uitkering vermindert of de huurprijs van hun sociale woning stijgt. Ze gaven voorbeelden van ouderen die beslissen naar een instelling te gaan – met een groter risico op vereenzaming – om geen financiële last te zijn voor hun kinderen; van mensen die een dakloze in huis nemen ... De deelnemers vragen zich af waarom niet iedereen de mogelijkheid heeft om zijn situatie - financieel of sociaal - te verbeteren door samen te wonen. Voor welbepaalde initiatieven van solidair wonen wordt gezocht naar manieren om samenwonen mogelijk te maken zonder inkomensverlies, maar gezinnen of individuele personen blijven er een zware prijs voor betalen. Ze vinden de ongelijkheid die de regelgeving over samenwonen creëert onrechtvaardig. Het is billijker iedereen de mogelijkheid te geven om zijn situatie (financieel of sociaal) te verbeteren door samen te wonen, zonder onderscheid te maken

tussen mensen met een inkomen uit arbeid of met een sociale uitkering of vervangingsinkomen.

2.2.5. Noodoplossingen

Als reactie op de gevolgen die de regelgeving over samenwonen voor hen meebrengt, zoeken mensen in armoede manieren om hieraan te ontsnappen en om terug enigszins greep te krijgen op hun leven. Zo ontwikkelen ze 'strategieën' die hen toelaten financieel te overleven. De lage sociale uitkeringen, in het bijzonder deze voor samenwonenden, laten immers niet toe om menswaardig te leven. Sommige mensen wonen bijvoorbeeld officieel alleen op een fictief adres maar wonen in de feiten samen. Anderen kunnen zelfs geen brievenbus betalen en komen in zeer precare situaties terecht, met in het beste geval een referentieadres bij het OCMW. *"Een persoon besliste om in een auto te overnachten om de uitkering voor alleenstaande verder te kunnen ontvangen."* Deze beslissingen betekenen nochtans geen echte oplossing voor de mensen zelf, hun situatie wordt er niet beter van. Ze moeten teveel betalen voor een brievenbus waardoor hun beschikbaar inkomen nog daalt, hun gezin of relatie is gebroken, hun zelfwaardegevoel is geknakt ... Bovendien dreigen ze ook het slachtoffer te worden van uitbuitingspraktijken. Tijdens het overleg werd een situatie aangehaald waarbij verschillende mensen een kamer huurden in een gezinswoning zonder evenwel een eigen brievenbus te hebben. *"Niemand wist dat dit gebouw was opgedeeld in kamers. De eigenaar heeft eenzijdig beslist dat een van de huurders 'gezinshoofd' werd. Iedereen leeft bijna van een vervangingsinkomen en alle bewoners moeten telkens kunnen bewijzen aan de wijkagent en verschillende diensten dat ze geen verwantschap hebben met de andere bewoners."* Het gebeurt inderdaad dat eigenaars niet aangeven dat eengezinswoningen in kamers of appartementen werden opgedeeld, waardoor mensen worden beschouwd als samenwonend terwijl ze in feite alleenstaand zijn¹⁴⁰.

"De reglementeringen omtrent het samenwonen zetten aan om te bedriegen, om te zeggen dat men gescheiden is, enkel maar om 'minder te weinig' te ontvangen." Deze overlevingsstrategieën worden sterk veroordeeld door de samenleving. Ze worden afgedaan als sociale fraude die de maatschappelijke solidariteit kapot maakt. Nochtans moeten mensen in armoede in een realiteit leven waarin juist die onderlinge solidariteit wordt bestraft. Bovenop de 'gewone' controle om na te gaan of rechthebbenden op een uitkering of leefloon al dan niet samenwonend zijn, zet het beleid extra in op de strijd tegen sociale fraude. Voor mensen in armoede vormen vele controles niet alleen een inbreuk op hun privacy, ze vragen zich ook af wat de kostprijs is van het controlesysteem en of deze niet hoger is dan de fraude die ermee bestreden wordt. Een studie over sociale fraude (ruimer gedefinieerd dan domiciliefraude) bij de OCMW's stelt vast dat nog geen 5 % van de leefloners zich hieraan schuldig maken¹⁴¹.

2.3. De ene samenwonende is de andere niet

"Mensen die werken, kunnen thuis doen wat ze willen, in tegenstelling tot mensen die niet werken."

De regelgeving over samenwonen heeft grote gevolgen voor mensen die leven van een sociale uitkering¹⁴². Ze ontzegt hen een inkomen, keuzes en privacy die mensen met een inkomen uit werk wel krijgen. Enerzijds zetten de stijgende huur- en energieprijzen mensen ertoe aan om hun woonkosten te delen. Anderzijds worden degenen die hier het meest voordeel mee kunnen doen, financieel bestraft.

De regelgeving creëert deze ongelijkheid ook binnen de groep van uitkeringsgerechtigden zelf naargelang de samenstelling van hun leefeenheid. "Bij samenwonen wordt geraakt aan het vervangingsinkomen, de ziekte-uitkering of de

werkloosheidsuitkering, ondanks het feit dat men als koppel vaak zijn volledige sociale bijdragen betaalde." Binnen de sociale zekerheid - waaraan in principe elke werknemer individueel een sociale bijdrage betaalt die het recht opent op een vervangingsinkomen wanneer men zijn werk verliest (en op afgeleide rechten) - wordt bij de uitbetaling van de werkloosheidsuitkering rekening gehouden met de samenstelling van de leefeenheid. Men veronderstelt dus dat iemand die samenwoont minder middelen nodig heeft dan een alleenstaande. De notie 'behoefte' hoort echter niet thuis in een verzekeringslogica. Bovendien merken de deelnemers aan het overleg op dat het verschil tussen het bedrag voor alleenstaanden en samenwonenden te groot is omdat het schaalvoordeel van samenwonen overschat wordt. Het verschil in het bedrag aan werkloosheidsuitkering volgens het tarief alleenstaande en samenwonende, wordt aangeduid als een eigen niet ontvangen recht¹⁴³. Het gaat namelijk om een vermindering van het eigen recht omdat men samenwoont en omdat het eigen inkomen niet het enige is waarover men beschikt.

Verskillende deelnemers aan het overleg wijzen er ook op dat de regelgeving over samenwonen niet genderneutraal is. Statistisch gezien zijn vrouwen inderdaad oververtegenwoordigd in de groep die over 'het statuut samenwonende' beschikt. Bijgevolg dragen ze er in grotere mate de gevolgen van¹⁴⁴. Verenigingen waar armen het woord nemen benadrukken daarnaast dat ze "op de hoogte zijn van verschillende situaties waarbij mannen zonder inkomen in de problemen komen omdat hun vrouw een (bescheiden) loon, een werkloosheidsuitkering of een tegemoetkoming voor personen met een handicap heeft. Deze situatie is erg moeilijk om te dragen: de man kan zijn verantwoordelijkheid om zijn gezin te onderhouden, niet waarmaken, hij bestaat niet meer. Men hoort echter nauwelijks iets over wat deze mannen meemaken, ze worden vaak uit het oog verloren".

Ook personen met een handicap die recht hebben op een integratietegemoetkoming - die moet toelaten om de extra kosten van een handicap te dragen - worden door de regelgeving over samenwonen ongelijk behandeld. Bij de berekening van het bedrag van de tegemoetkoming wordt immers niet alleen gekeken naar de mate waarin de handicap de zelfredzaamheid beperkt, maar worden ook de inkomsten van de partner (samenwonenden zonder bloedverwantschap tot de derde graad) meegerekend. Personen met een handicap wiens zelfredzaamheid in dezelfde mate beperkt wordt, ontvangen dus een verschillende tegemoetkoming naargelang ze al dan niet samenwonen en naargelang het inkomen van de persoon met wie ze samenwonen.

Andere deelnemers brengen de hedendaagse sociologische realiteit van nieuw samengestelde gezinnen onder de aandacht. De regelgeving is sterk gebaseerd op een traditionele visie op het gezin en past niet langer op de groeiende diversiteit aan gezinsvormen. Het is vandaag niet mogelijk om dezelfde solidariteit en schaalvoordelen van het klassieke gezin te veronderstellen in de verschillende bestaande gezinsvormen. Zo staan partners niet noodzakelijk in voor de zorg voor elkaar of voor elkaars kinderen, verblijven niet steeds alle leden van een nieuw samengesteld gezin op het zelfde moment in dat gezin ... De reflecties tijdens het overleg onthullen dat de regelgeving over samenwonen eenzelfde definitie van samenwonen hanteert voor een veelheid aan gezins-, woon- en leefvormen, waarin de betrokkenen bovendien in verschillende socio-economische situaties kunnen zitten. Bijgevolg worden situaties die helemaal niets met elkaar te maken hebben op dezelfde manier behandeld: een gezin waarin de ouders leven van een uitkering, twee jongvolwassenen die samen huren, een nieuw samengesteld gezin waarin beide ouders alleen bijdragen voor de eigen kinderen, een man met een handicap die samenwoont met een vrouw met een goed inkomen uit werk ... *"De reglementering plaatst mensen die in hun*

huishouden daadwerkelijk voldoende inkomsten vinden om hun bestaanszekerheid te verzekeren, op voet van gelijkheid met mensen die effectief met andere personen samenwonen, maar die concreet niet genieten van de inkomsten van die andere personen omdat diens inkomsten te laag zijn of omdat ze geen aanspraak op solidariteit kunnen maken."

2.4. Solidariteit en individualisering van rechten

2.4.1. De paradox van de solidariteit

De analyse die tijdens het overleg werd gemaakt over de regelgeving over samenwonen doet vragen rijzen over de solidariteit die mensen die samenwonen willen, mogen en moeten tonen. Een belangrijke kritiek van mensen in armoede op deze regelgeving is dat ze familiale en sociale solidariteit in de weg staat. Mensen die afhankelijk zijn van een sociale uitkering en met een partner, meerderjarig kind, een familielid, vriend of lotgenoot willen samenleven, kunnen dit niet doen met behoud van hun inkomen. Hun solidariteit wordt door de regelgeving bestraft. Tegelijk gaat diezelfde regelgeving er van uit dat er een evenwichtige verdeling van de middelen in een gezin is en dat er solidariteit bestaat tussen mensen die samenwonen - het tarief samenwonenden wordt immers gelegitimeerd door het schaalvoordeel - en dat die solidariteit wenselijk, zelfs noodzakelijk is - anders is het bedrag van de uitkering voor samenwonenden zeker ontoereikend. Daarenboven benadrukt het huidige beleid het belang van onderlinge solidariteit en engagement tussen mensen. In Vlaanderen bijvoorbeeld wordt onderlinge solidariteit aangemoedigd als motor voor de 'vermaatschappelijking van de zorg'. Dit is een *"verschuiving binnen de zorg waarbij ernaar gestreefd wordt om mensen met beperkingen, chronisch zieken, kwetsbare ouderen, jongeren met gedrags- en emotionele problemen, mensen die in armoede*

leven ... met al hun mogelijkheden en kwetsbaarheden een eigen zinvolle plek in de samenleving te laten innemen, hen daarbij waar nodig te ondersteunen en de zorg zoveel mogelijk geïntegreerd in de samenleving te laten verlopen"¹⁴⁵.

De realiteiten die we bespraken – van mensen die in slechte socio-economische omstandigheden moeten leven of van een diversiteit van gezinsvormen - spreken de mogelijkheid en de vanzelfsprekendheid van die solidariteit echter tegen. Het lijkt erop dat de regelgeving over samenwonen zowel het solidair karakter van het systeem van sociale bescherming ondergraaft (de institutionele of 'koude' solidariteit) als de mogelijkheden van mensen om onderling solidair te zijn (de onderlinge of 'warme' solidariteit)¹⁴⁶. Deelnemers aan het overleg vragen zich dan ook af "*hoe men de sociale bescherming kan verbeteren in plaats van ze geleidelijk te ontmantelen?*".

2.4.2. Het debat over een individualisering van rechten

"Het individualiseringsproces is veel complexer dan het lijkt en een verbetering van de situatie van bepaalde mensen kan leiden tot een verslechtering van de situatie van anderen die al te weinig hebben. In deze hele discussie - die niet tot een wonderoplossing leidt - moeten we voor ogen houden dat we niet mogen instemmen om ook maar iets af te nemen van mensen die al te weinig hebben. Iedereen moet een inkomen hebben dat in zijn totaliteit minstens gelijk is aan de armoededrempel. Dit geldt niet alleen voor uitkeringen, maar ook voor inkomsten uit arbeid, anders wordt het ondraaglijk voor mensen die werken."

Als oplossing voor de problematiek van de regelgeving over samenwonen wordt vaak een 'individualisering van sociale rechten' naar voren geschoven. Dit is echter een gevaarlijke term, want een vlag die vele ladingen dekt¹⁴⁷. Op zoek naar wat dit juist inhoudt, werden er tijdens het overleg vele vragen gesteld. We proberen de discussie

weer te geven en de heikele kwesties te onderscheiden eerder dan antwoorden te geven. Wat betekent 'individualisering' eigenlijk? Gelijke rechten voor elk individu? Maar de individualisering van het leefloon voor iedereen vanaf 18 jaar is een feit en heeft toch perverse effecten voor gezinnen, zoals uit het overleg bleek. Betekent individualisering de 'afschaffing van het statuut samenwonende' bij werkloosheid en voor het leefloon? Maar hoe zit het dan bij de andere uitkeringen waar er ook wordt rekening gehouden met samenwonen en met het inkomen van samenwoners? Kan eenzelfde oplossing wel gelden voor de sociale zekerheid én de sociale bijstand? Is het niet inherent aan de sociale bijstand dat nagegaan wordt of mensen behoeftig zijn? Terwijl de notie 'behoefte' niet thuis hoort in de logica van de werkloosheidsreglementering waar het statuut samenwonende pas in de jaren '80 werd ingevoerd om budgettaire redenen. Op basis van hun dagelijkse realiteit maken mensen in armoede echter geen verschil tussen uitkeringen binnen de sociale zekerheid of de sociale bijstand. De kwestie van samenwonen is voor beide systemen problematisch. De deelnemers aan het overleg wijzen erop dat er ook in de sociale bijstand een achteruitgang is. Ofschoon de organieke wet op de OCMW's van 1976 niet veranderd is, benadrukt de wet van 2002 – die de wet tot instelling van het recht op een bestaansminimum van 1974 vervangt - meer het recht op sociale integratie dan de mogelijkheid een menswaardig leven te leiden. En met het GPMI wordt, volgens het overleg, ook deze sociale integratie ingeperkt. Bovendien vervaagt het verschil tussen de sociale zekerheid en de sociale bijstand door maatregelen die mensen uitsluiten uit de sociale zekerheid en in de sociale bijstand doen belanden.

Wat houdt de 'afschaffing van het statuut samenwonende' juist in? Wat zal dat betekenen voor de hoogte van de uitkeringen? Tijdens het overleg maakte een moeder zich zorgen over "*wat er zal gebeuren als het statuut van samenwonende wordt afgeschaft? Komt de jongere dan ten laste van zijn ouders of krijgt hij helemaal niets meer?*".

De deelnemers aan het overleg benadrukken dat mensen in armoede beter moeten worden van een afschaffing van dit statuut. Het moet hen toekomstperspectief bieden, ze mogen er financieel niet op achteruit gaan. Dit wil voor sommigen zeggen dat het tarief voor samenwonenden in de sociale zekerheid opgetrokken moet worden tot het tarief voor alleenstaanden. Tegelijk wordt gewaarschuwd voor het hoog armoederisico van alleenstaanden. Hun situatie mag niet nog precairder worden wanneer samenwoners erop vooruit zouden gaan. Anderen stellen voor om de logica en bedragen die worden gehanteerd in de uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid en invaliditeit over te nemen in de werkloosheidsverzekering. De gebruikte inkomensgrenzen liggen immers hoger en worden in twee stappen toegepast zodat er een transitieperiodes tussen de verschillende statuten wordt ingebouwd. Sommigen pleiten voor een individualisering van alle rechten in de sociale zekerheid op lange termijn, te beginnen bij de rechten van de nieuwe schoolverlaters. Wat het 'statuut samenwonenden' in het leefloon betreft, formuleerde een recent onderzoek¹⁴⁸ enkele pistes om in bepaalde tijdelijke of overgangssituaties het statuut alleenstaande (tijdelijk) te behouden in plaats van het statuut samenwonende toe te kennen. Voor mensen in armoede moet het alternatief voor de regelgeving over samenwonen echter verder gaan dan een uitbreiding of verbreding van statuten.

Over welke rechten spreken we eigenlijk wanneer we het over een 'individualisering van rechten' hebben? Sociale rechten of ook fiscale rechten? De rechten van volwassenen of ook die van kinderen? Deelnemers aan het overleg waren het er immers over eens dat *"kinderen een cruciale factor zijn in de kosten van het leven van gezinnen, die vaak vergeten worden in het debat rond individualisering"*.

Is een vergaande 'individualisering van rechten' wel wenselijk? Wat betekent het bijvoorbeeld voor vrouwen (en mannen) die nu recht hebben op een

overlevingspensioen? Wordt hen deze bescherming afgenomen? Wat kost een 'individualisering van rechten' en is dat financieel en politiek haalbaar? Er wordt vandaag immers hoogstens een budgetneutraal beleid gevoerd en de sociale zekerheid staat onder druk. Tegelijk wijst het overleg erop dat door een afschaffing van het statuut samenwonende niet alleen de begunstigde er financieel op vooruit gaat, maar ook de samenleving. Het Steunpunt tot bestrijding van armoede drong er reeds op aan een studie te realiseren naar de werkelijke voor- en nadelen van dit statuut, zowel op het vlak van publieke uitgaven als van de 'kosten' voor de betrokken personen, in het bijzonder het brozer worden van het familiaal en sociaal netwerk¹⁴⁹. Ook de Economische en Sociale Raad voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vraagt om de kwestie van de kosten en opbrengsten voor de sociale zekerheid van de individualisering van de sociale rechten grondig te bestuderen¹⁵⁰. Al deze vragen die tijdens het overleg naar boven kwamen, weerspiegelen de complexiteit van een 'individualisering van rechten'. Het is inderdaad een kwestie die veel verder reikt dan alleen de regelgeving over samenwonen en die de fundamentele van het systeem van sociale bescherming in vraag stelt.

De deelnemers aan het overleg waren het erover eens dat aan samenwonenden, zowel in de sociale zekerheid als in de sociale bijstand, een uitkering wordt toegekend die te laag is om menswaardig te leven en eigen levenskeuzes te maken. Veel moeilijker is het om vast te leggen hoe hoog een menswaardig inkomen moet zijn. Nemen we het leefloon als minimum? Of geldt de op Europees niveau gehanteerde armoederisicogrens als standaard, waaronder bijna alle bedragen van de sociale uitkeringen vallen? Of zijn de referentie-budgetten, die hoger liggen dan de armoederisicogrens, een goede maatstaf? Of ...?

Een volgende vraag die zich opdringt, is in welke mate bij het bepalen van het recht op en van de hoogte van de sociale uitkeringen rekening

mag/kan worden gehouden met de gezinstoestand van de rechthebbende. Enerzijds is het bijvoorbeeld duidelijk dat hoe meer kinderen een gezin telt, hoe meer kosten er zijn. Nochtans wordt bij de berekening van de lonen en de sociale uitkeringen geen rekening gehouden met het aantal kinderen. Om een correcte analyse te kunnen maken, is het nodig om zowel de kinderbijslag als de fiscale maatregelen voor kinderen ten laste in rekening te brengen. In het kader van het overleg was dat niet mogelijk, maar we besteden er wel enige aandacht aan in het volgend hoofdstuk wanneer we het over de bescherming van het gezinsleven hebben. Doorheen het overleg werd de situatie van gezinnen met kinderen steeds als een belangrijk aandachtspunt geformuleerd. *"Het is legitiem om een onderscheid te maken op basis van de samenstelling van het gezin, want het armoederisico hangt daarvan af. Het fundamentele probleem is dat de uitkeringen omhoog moeten gaan. Het is niet genoeg om enkel te 'prutsen' aan de statuten."* Anderzijds is het vandaag moeilijk om zowel iemands 'gezinstoestand' als de solidariteit tussen de 'gezinsleden' correct te bepalen. En is het wel rechtvaardig om al die verschillende situaties onder één noemer te vatten en op dezelfde manier te behandelen?

2.5. Bij wijze van besluit: voldoende sociale bescherming voor iedereen

Het is niet nieuw dat de veelheid aan definities en het gebrek aan eenduidigheid in de interpretatie en toepassing van het statuut samenwonende één van de grote problemen is van de regelgeving over samenwonen. Uit het overleg bleek ook dat het niet zozeer een slecht werkend systeem is dat ter discussie staat; door de vele controles blijkt het maar al te goed te werken. De belangrijkste vaststelling is dat de logica van de regelgeving niet is afgestemd op de moeilijke situatie en leefwereld van mensen in armoede en ook niet op de hedendaagse samenleef- en woonvormen. Door de complexiteit en de draagwijdte van de problematiek van samenwonen, is het echter zeer moeilijk om concrete aanbevelingen te doen die de grondrechten van mensen in armoede respecteren. Door de verwevenheid van de problematiek met verschillende regelgevingen is het niet eenvoudig om de impact van mogelijke veranderingen op diverse situaties van armoede en bestaansonzekerheid en op mechanismen van solidariteit en herverdeling in te schatten.

Het is dus belangrijk voorzichtig te werk te gaan bij het formuleren van aanbevelingen en mogelijke maatregelen te onderzoeken op hun impact. Tegelijk is het noodzakelijk om te zoeken naar oplossingen voor de situaties waarin de solidariteit tussen partners, tussen ouders en hun meerderjarige kinderen, tussen familieleden en kennissen bestraft wordt met breuken in hun relatie tot gevolg. Er tekenen zich enkele pistes af voor verder onderzoek:

- de logica en bedragen van de uitkeringen voor samenwonenden en alleenstaanden in de ziekteverzekering overnemen in de werkloosheidsverzekering;
- de afschaffing van het statuut samenwonende in de sociale zekerheid;
- herzien van de bedragen van de uitkeringen voor samenwonenden in de sociale bijstand, rekening houdend met het reële schaalvoordeel dat gerealiseerd wordt;
- de voordelen en eventuele nadelen van een afschaffing van het statuut samenwonende berekenen, zowel op het vlak van publieke uitgaven en inkomsten als voor de betrokken personen (meer koopkracht, solidariteit, sociaal netwerk, ...);
- de aanpassingen die het onderzoek naar de leeflooncategorieën voorstelt in twee problematische overgangssituaties (het meerderjarig worden van het jongste minderjarig kind en het prille samenwonen) en twee problematische tijdelijke situaties (het tijdelijk verblijf van

een dakloze bij derden en tijdelijke detentie van de partner of een inwonend meerderjarig kind) onderzoeken op hun impact.

Voor mensen in armoede is het prioritair dat elke burger over een menswaardig inkomen beschikt dat vrijheid van levenskeuzes mogelijk maakt. De regelgeving over samenwonen laat dit momenteel niet toe en werkt dit zelfs tegen. *"Hoewel het belangrijk is dat sommige deelnemers aan het overleg erop wijzen dat sommige voorstellen onrealistisch zijn, mag men het doel niet uit het oog verliezen. De eisen van een groep zoals degene die hier vandaag is samengekomen, moeten erop gericht zijn om voor iedereen een menswaardig*

bestaan te bewerkstelligen." Ze stellen dat - onder het mom van veronderstelde warme solidariteit tussen mensen en binnen gezinnen, een solidariteit die tegelijk wordt tegengewerkt - het sociale beschermingssysteem niet mag afgebouwd worden. Ook beroepskrachten benadrukten *"het belang van herverdeling en solidariteit, als belangrijke principes in de zoektocht naar oplossingen voor het statuut samenwonenden"*.

- 98 Federale Regering. Regeerakkoord van 9 oktober 2014, p. 53.
- 99 Actieplan 2015 strijd tegen sociale fraude en sociale dumping.
- 100 <https://www.meldpuntsocialefraude.belgie.be/nl/index.html>
- 101 Rekenhof (2017). Actieplan voor de strijd tegen de sociale fraude en sociale dumping, Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2017, p. 74-77.
- 102 Rekenhof (2017). Actieplan voor de strijd tegen de sociale fraude en sociale dumping, Verslag van het Rekenhof aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 2017, p. 4.
- 103 Inspectie POD MI. Rapport d'inspection intégré du CPAS d'Uccle.
- 104 Informatie van de POD Maatschappelijke integratie die ook via de FAQ-rubriek van website zal worden verspreid.
- 105 Aanbeveling n° 01/2009 van 18 maart 2009 aan de verhuurders en vastgoedmakelaars betreffende de verwerking van gegevens van kandidaat-huurders, SE/08/128.
- 106 Zie: <http://www.biv.be/downloads/inlichtingenfiche-kandidaat-huurders>.
- 107 De Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Beraadslaging FO nr 04/2013 van 7 februari 2013, Sectoraal comité voor de Federale Overheid.
- 108 Wet van 13 mei 2016 tot wijziging van de programmawet (I) van 29 maart 2012 betreffende de controle op het misbruik van fictieve adressen door de gerechtigden van sociale prestaties, met het oog op de invoering van het systematisch doorzenden naar de KSZ van bepaalde verbruiksgegevens van nutsbedrijven en distributienetbeheerders tot verbetering van de datamining en de datamatching in de strijd tegen de sociale fraude, *Belgisch Staatsblad*, 27 mei 2016.
- 109 De Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Advies nr 24/2015 van 17 juni 2015 van de Commissie voor de Bescherming van de Persoonlijke Levenssfeer.
- 110 Centre d'Appui Social Energie de la Fédération des Services Sociaux (2015). Contrôle des allocataires sociaux: les données énergétiques pour preuves d'une fraude sociale? Injuste, irréaliste et illégal, 4 mei 2015.
- 111 Wet van 5 mei 2014 houdende verankering van het principe van de unieke gegevensinzameling in de werking van de diensten en instanties die behoren tot of taken uitvoeren voor de overheid en tot vereenvoudiging en gelijkschakeling van elektronische en papieren formulieren, *Belgisch Staatsblad*, 4 juni 2014.
- 112 <https://www.belgium.be/nl/justitie/privacy/beroepsgeheim>
- 113 • Degimbe, P. (juni 2017). "Le secret professionnel, empêché? Evolution et mise en danger du secret professionnel", *PAUVÉRITÉ*, le Forum - Bruxelles contre les inégalités, nr. 15, p. 27. ;
- Bosquet, C. (2014). Secret professionnel : les contours juridiques et déontologiques, Comité de vigilance en travail social.
- 114 Wet van 17 mei tot wijziging van het Wetboek van strafvordering om de strijd tegen het terrorisme te bevorderen, *Belgisch Staatsblad*, 3 juli 2017.
- 115 Wastchenko, Marie (2017). Le secret professionnel, une valeur fondamentale en danger !, Brussel, 3 februari 2017.
- 116 <http://www.netwerktegenarmoede.be/standpunten/maatschappelijke-dienstverlening/protest-tegen-afwijking-op-het-beroepsgeheim>
- 117 Fédération Wallonie-Bruxelles - Aide à la jeunesse (2017). La transparence et la transmission des écrits. Etat des réflexions du groupe Agora (2), maart 2017.

- 118 • Wet van 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuwe beschermingsstatus die strookt met de menselijke waardigheid, *Belgisch Staatsblad*, 14 juni 2013.
- Delahaye, Thierry, 2017. "La protection judiciaire et extrajudiciaire des majeurs en difficulté", *Les Dossiers du Journal des tribunaux*, p. 61.
- 119 Delahaye, Thierry, 2017. "La protection judiciaire et extrajudiciaire des majeurs en difficulté", *Les Dossiers du Journal des tribunaux*, p. 66.
- 120 Wet van 17 maart 2013 tot hervorming van de regelingen inzake onbekwaamheid en tot instelling van een nieuwe beschermingsstatus die strookt met de menselijke waardigheid, *Belgisch Staatsblad*, 14 juni 2013..
- 121 <https://www.meldpuntbewindvoering.be>
- 122 Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013). *Sociale bescherming en armoede*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.
- 123 • Art. 59 van het ministerieel besluit van 26 november 1991 houdende toepassingsregelen van de werkloosheidsreglementering, *Belgisch Staatsblad*, 25 januari 1992.
- Art. 14 § 1, 1 van de wet van 26 mei 2002 betreffende het recht op maatschappelijke integratie, *Belgisch Staatsblad*, 31 juli 2002.
- 124 Zie rechtspraak over sociale bijstand en maatschappelijk integratie en over werkloosheid op de website van het Steunpunt.
- 125 Cass. 9 oktober 2017, S.16.0084.N/1.
- 126 Cols, Florence (2017). "Colocation: quel impact sur les allocations sociales?", *En Marche*, 5 oktober 2017.
- 127 Wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie, *Belgisch Staatsblad*, 20 juni 2005.
- 128 Les experts du vécu (2012). *Pourquoi sanctionner le cohabitant?*, Brussel, POD Maatschappelijke Integratie.
- 129 Steenssens, Katrien et al. (2016). *Aanpassing van de leeflooncategorieën aan de hedendaagse samenlevings- en woonvormen. Een 'mixed methodverbeteronderzoek'*, Leuven, KULeuven, HIVA.
- 130 Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2010). *Thuisloos in Brussel, Brussels armoederapport 2010*, Brussel, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.
- 131 Nettobedragen van kracht vanaf 1 september 2017, POD Maatschappelijke Integratie.
- 132 FOD Economie – Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie: EU-SILC 2016
- 133 Schepers, Wouter en Ides Nicaise (2014). *Investeren in kinderen: De vicieuze cirkel van achterstand doorbreken. Een studie van nationale beleid. Country Report: België*, Brussel, Europese Commissie.
- 134 Zie ook: Jamouille, Pascale (2009). *Le débrouille des familles*, Brussel, De Boeck Supérieur.
- 135 "De ouders dienen naar evenredigheid van hun middelen te zorgen voor de huisvesting, het levensonderhoud, het toezicht, de opvoeding en de opleiding van hun kinderen. Indien de opleiding niet voltooid is, loopt de verplichting door na de meerderjarigheid van het kind." Artikel 203 § 1 van het Burgerlijk Wetboek.
- 136 Nettobedragen van kracht vanaf 1 september 2017, POD Maatschappelijke Integratie.
- 137 http://www.armoedebestrijding.be/cijfers_minimum_uitkeringen.htm
- 138 Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2011). *Strijd tegen armoede. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks verslag 2010-2011*, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.

- 139 Zie ook: Observatorium voor gezondheid en welzijn van Brussel-Hoofdstad (2013). Jongeren in transitie, volwassenen in wording, Brussels armoederapport 2012, Brussel, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.
- 140 Zie ook : Observatorium voor Gezondheid en Welzijn van Brussel-Hoofdstad (2017). Inzichten in non take-up van de sociale rechten en in sociale onderbescherming in het Brussels Gewest, Thematisch katern van het Armoederapport van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2016, Brussel, Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie.
- 141 POD Maatschappelijke Integratie (2013). Studie met betrekking tot sociale fraude bij OCMW's, Price, Waterhouse & Coopers.
- 142 Stroobants, Veerle (2014). "De ene samenwonende is de andere niet", De gids op maatschappelijk gebied, nr. 4, p. 21-25.
- 143 Larmuseau, Hendrik (2009). "Kostprijs van de afgeleide rechten en omvang van de eigen niet-ontvangen rechten - periode 1997-2007", Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid, nr. 2, p. 270.
- 144 • Babilas, Liliane (2009). "De individualisering van rechten in de werkloosheidsverzekering", Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid, nr. 2, Brussel, p. 373-399.
- Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen en Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2014). Armoede en gender. Open brief aan de toekomstige regering.
- 145 Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (2013). De kracht van het engagement. De vermaatschappelijking van de zorg in de dagelijkse praktijk, Brussel, Vlaamse Overheid.
- 146 Vanderborght, Muriel (2011). 'Chômage: le statut de cohabitant', Question de point de vue, december 2011, Equipes Populaires.
- 147 Zie ook:
- Palsterman, Paul (2008). "L'individualisation des droits: une définition aux multiples enjeux", Démocratie, n°10, p. 5-9.
- Nederlandstalige Vrouwenraad (2011). Individuele rechten in de sociale zekerheid.
- Cantillon, Bea et al. (2009). 'De individualisering van de sociale zekerheid, tussen utopie en dwaling'. CSB berichten, Universiteit Antwerpen, Centrum voor Sociaal Beleid,
- 148 Steenssens, Katrien et al. (2016). Aanpassing van de leeflooncategorieën aan de hedendaagse samenlevings- en woonvormen. Een 'mixed method' verbeteronderzoek, Leuven, KULeuven, HIVA.
- 149 Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2013). Sociale bescherming en armoede, Brussel, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding,
- 150 Advies uitgebracht door de Economische en Sociale Raad voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest inzake het Tweejaarlijks Verslag 2012-2013 over bestaansonzekerheid, armoede, sociale uitsluiting en ongelijke toegang tot de rechten, 19 juni 2014.
- 151 ATD Vierde Wereld België, Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (afdeling Maatschappelijk Welzijn), Koning Boudewijn Stichting (1994). Algemeen Verslag over de Armoede, Brussel, Koning Boudewijnstichting, p. 332.
- 152 Koninklijk besluit van 11 juli 2002 houdende het algemeen reglement betreffende het recht op maatschappelijke integratie, Belgisch Staatsblad, 31 juli 2002.
- 153 RVA (2017). Volledig werklozen die vrijwilligerswerk verrichten, p. 2.
- 154 Mouvement ATD Quart Monde - Institut de Recherche et de Formation aux relations humaines. Avec la contribution de Lutte-Solidarité-Travail (1998). Sortir de l'inactivité forcée. Rapport d'un groupe d'étude franco-belge sur le travail, le chômage et la sécurité sociale, Brussel.

Tweejaarlijks verslag 2016-2017

Burgerschap en armoede

Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie

Brussel, december 2017

Auteur	Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting Koningsstraat 138, 1000 Brussel T: 02 212 31 67 armoedebestrijding@cntr.be - www.armoedebestrijding.be @Luttepauvrete
Redactie	Christophe Blanckaert, Françoise De Boe, Mélanie Joseph, Thibault Morel, Veerle Stroobants en Henk Van Hootegem
Documentatie	Ghislaine Adriaensens
Opmaak	Martine De Raedt

Deze publicatie is hoofdzakelijk in elektronische versie beschikbaar op de website van het Steunpunt: www.armoedebestrijding.be.

Ce rapport est également disponible en français.

Dieser Zweijahresbericht ist auch in Deutsch erhältlich.

Het Steunpunt juicht de verspreiding van kennis toe, maar dringt aan op respect voor de samenstellers en auteurs van alle bijdragen in deze publicatie. Haar als informatiebron gebruiken, is alleen toegestaan met vermelding van auteur en bron; de teksten of andere auteursrechtelijke beschermde elementen geheel of gedeeltelijk reproduceren, verkopen, publiceren, aanpassen mag alleen met de schriftelijke toelating van het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

Gelieve op volgende wijze naar deze publicatie te verwijzen:

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2017). *Burgerschap en armoede*. Een bijdrage aan politiek debat en politieke actie. Tweejaarlijks Verslag 2016-2017. Brussel: Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting.

Service de lutte contre la pauvreté,
la précarité et l'exclusion sociale

Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

Dienst zur Bekämpfung von Armut, prekären
Lebensumständen und sozialer Ausgrenzung

STEUNPUNT TOT BESTRIJDING VAN ARMOEDE, BESTAANSONZEKERHEID EN SOCIALE UITSLUITING

Koningsstraat 138, 1000 Brussel

WWW.ARMOEDEBESTRIJDING.BE

@Luttepauvrete